

Hester van Peet:

Boekbespreking van De Hoeve en het Hart

Enny de Bruijn

De Hoeve en Het hart

Een boerenfamilie in de Gouden Eeuw
Amsterdam, Prometheus, 2019

Naast de door het boerenleven gekleurde agrarische geschiedenis van Putten, is het wellicht leuk om ook eens te lezen over het boerenbestaan in een ander deel van het land op een andere grondsoort.

In de monografie *De hoeve en het hart* volgen we voor het tijdvak 1600-1750 het wel en wee van een welgestelde boerenfamilie uit Herwijnen in de Tielerwaard aan de Waal. In het rivierengebied dus waar het boeren was op rivierklei.

Een telg uit deze familie genaamd Arien van Rijckhuijsen (1671-1750) begon omstreeks 1730 op gevorderde leeftijd alles op te schrijven wat hij over zijn familiegeschiedenis, over zijn voorgeslacht dus, aan de weet kon komen. De bevindingen van deze naspeuringen gingen in briefvorm naar zijn volwassen zoon Gijsbert in Leiden. En alles wat zijn vader hem toestuurde over de familiegeschiedenis, en ook andere familiecorrespondentie die naar hem toekwam, kopieerde deze zoon nauwgezet. Dit unieke materiaal (de originele brieven zijn verloren gegaan) is het uitgangspunt voor deze monografie. De inhoud van deze *Copie-brieven* is getoetst aan allerlei schriftelijke bronnen uit die tijd, zoals (p. 24): rechterlijke archieven, archieven van Zaltbommel en van het Hof van Gelre, het waterschapsarchief van de Hoge Dijkstoel van Tielerwaard, bestuurlijke archieven van het ambt Tielerwaard en het dorp Herwijnen, de kerkelijke archieven van de classis Bommel en de hervormde gemeenten van Herwijnen en Haften. In al deze

schriftelijk bronnen liet de welgestelde familie sporen achter van huwelijken en huwelijkse voorwaarden, van doop en testamenten, en van hun bestuurlijke functies in de kerk en in openbare ambten. Waar deze bronnen geen uitsluitsel geven over bepaalde gebeurtenissen, of waar we gewoon iets niet kunnen weten, vermeldt de schrijfster dit altijd. En wat we wel aan de weet komen, plaatst zij altijd in de maatschappelijke en regionale context van die tijd. Bijvoorbeeld, als een nog jonge huisvader uit de familie vroeg in de 17e eeuw door doodslag om het leven komt, worden de archieven van Tieler- en Bommelerwaard doorgespit op 'doodslagen'. Hoe vaak kwam dat voor in deze contreien, hoe keek men aan tegen dit misdrijf, en welke straf kreeg de dader?

In de 17e eeuw wordt de familie welvarend met veel land en boerderijen en goede prijzen voor de opbrengst van hun gemengd bedrijf (o.m. hop, fruit, zuivel, vee en paarden), en met ook inkomsten uit dijk-en schanswerk en uit de lucratieve handel met het staatse leger. Want tot de vrede van Münster in 1648 is de oorlog met Spanje daar in het rivierengebied nooit ver weg, en voor de campagnes gedurende het zomerhalfjaar heeft het staatse leger altijd veel trekpaarden nodig. Geleverd door o.m. onze familie uit de Tielerwaard! Opeenvolgende familieleden vervullen ambten in het openbaar bestuur, bijvoorbeeld als schepenen voor de rechtbank en als heemraden in het waterschap - waarmee de familie ook regionaal invloed heeft. In Herwijnen is de familie toonaangevend in allerlei bestuursfuncties, ook kerkelijk. Hun maatschappelijk aanzien is zichtbaar in een eigen kerkbank en in wapenborden in hun boerderijen.

Tegen het einde van de 17e eeuw wordt het allemaal wat minder. De familie is dan haar regionale invloed kwijt, en doordat bij ieder overlijden alle erfgenamen gelijkelijk hun deel moeten krijgen, is het aantal morgens per boerderij wat geslonken. Bovendien zijn de prijzen op de afzetmarkt voor agrarische producten gedaald, maar de familie weet met oog voor innovaties en spreiding van werkzaamheden de boerenbedrijven rendabel te houden en de

welstand te bewaren. En in de dorpsgemeenschap van Herwijnen blijven zij prominent aanwezig in het plaatselijke en kerkelijke bestuur en handhaven zij zich als aanzienlijke familie. Dit is de materiële kant van hun leven, in de titel van deze monografie aangeduid als "de hoeve".

In het tweede deel van deze studie, gerangschikt onder de noemer "het hart" uit de titel, komen andere aspecten van het leven aan de orde. Zoals het gemeenschapsleven en de rol van de kerk in deze boerensamenleving. Zoals christelijk onderwijs, scholing, de geletterdheid van de bevolking, de aanwezigheid van kranten, boeken en lectuur; de plattelandsmoraal en de geloofsbeleving. Vanaf begin 17e eeuw is de familie die wij volgen lidmaat geweest van de aanvankelijk nog maar kleine gereformeerde gemeente in Herwijnen. Opeenvolgende generaties waren altijd aanwezig in het kerkbestuur in diverse functies: als kerkmeester, kerkenraadslid, ouderling en ook in de classis. Onze brievenaar Arien bijvoorbeeld heeft als kerkmeester in zijn tijd een langdurige financiële kwestie tot een goed einde weten te brengen, zoals te volgen is in de bronnen.

In prediking en onderricht van de predikanten staat in de 17e eeuw de geloofsleer centraal, en rond 1700 is Herwijnen een volledig gereformeerde gemeente met een groot aantal lidmaten, heel veel meer dan aan het begin van die 17e eeuw. In de loop der 18e eeuw verandert de tijdgeest en daarmee ook de inkleuring van prediking en onderricht naar meer persoonlijke geloofsbeleving, maar die omslag in mentaliteit is nog niet aanwezig in de brieven van de oudere Arien van Rijckhuijzen aan zijn zoon Gijsbert in Leiden.

In zijn ouderdom werd Arien op de boerderij liefdevol verpleegd door zijn dochter en schoonzoon, waar hij na een slepend ziekbed overleed in 1750. Uit zijn correspondentie leren wij hem kennen als een zeer gelovig, maar behoudend man. Hij is atypisch voor zijn boerenmilieu met zijn belesenheid, Bijbelkennis en culturele

bagage van eigentijdse stichtelijke lectuur. Maar ook door zijn gedreven interesse voor de genealogische geschiedenis van zijn familie en vooral atypisch door zijn behoefte om die te boek te stellen.

Hij kende de conventies van de geschreven taal maar hij was geen groot stilist. Zijn teksten doorspekt hij met aan de bijbel en aan stichtelijke lectuur ontleende citaten en vaste wendingen. Bijvoorbeeld, als de boerderij van de burens tot de grond toe afbrandt en alle omwonenden, hijzelf inclusief, met natte zeilen en dekens in de weer zijn om rondvliegende vonken te doven, eindigt hij zijn levendige beschrijving van deze zeer bedreigende, gevaarlijke brand als volgt: "Wij kunnen Godt de Heere niet genoeg danken voor zijne genade aen ons bewesen, dat hij ons en de geheele buurt bewaert heeft"(p.379). En hiermee blijft Arien wel representatief voor het boerenmilieu waaruit hij voortkomt en waarin hij geworteld is: dit zijn mensen van weinig grote woorden, in hun cultuur is het ongebruikelijk en ongepast om emoties uitbundig en welbespraakt te etaleren.

Ik verwacht dat de inhoud van dit boek zal aansluiten bij de interessesfeer van veel van onze donateurs. Het moge duidelijk zijn: dit is een aanbeveling en een warm pleidooi om deze terecht bekroonde monografie te gaan lezen!